EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES EN EL JACIMENT «LA FONOLLERA» (Torroella de Montgrí)

Hom s'alegra que el poble de Torroella de Montgrí hagi volgut asseverar el seu interès cap al coneixement dels resultats obstinguts en les campanyes d'excavació arqueològica, en el jaciment de «La Fonollera». És per això que la nostra col·laboració és franca i ens congratulem en les festes d'estiu d'aquest poble.

Les primeres notícies sobre l'existència d'un jaciment arqueològic a la Fonollera les devem al geògraf Pella i Forgas, l'any 1883 en la seva obra «Historia del Ampurdán» el qual hi ubica l'existència de la ciutat de «Cypsela», ciutat mencionada per Avienus en la seva «Ora Marítima». Aquesta obra, escrita en llatí en el segle IV d. de C., fa una referència poètico-literària del litoral mediterrani, des de l'Atlàntic fins al Mar Negre, obra inspirada en un periple massaliota del s. VI abans de C. Pel que fa a la nostra costa, i referint-se a «Cypsela» diu: «El cap Celebanticus (= Begur) dóna l'esquena al mar salat. Que s'hi trobà la ciutat de Cypsela, és ja només un rumor, doncs cap vestigi de l'antiga ciutat conserva aquesta terra aspra (530)».

L'opinió de que Cypsela correspongui a la Fonollera és reafirmada també per Schulten, traductor de l'Ora Marítima, el qual diu que aquesta ciutat estaria a prop del Ter, entre l'Estartit i Pals.

Les explicacions que interpolen els nostres grans mestres de l'Arqueologia com Tarradell, Maluquer i Pericot, no tenen cap concordança amb aquestes idees. Nosaltres els recolzem, car l'Arqueologia, ara per ara, no està capacitada per relacionar el nom de «Cypsela» per cap dels nostres jaciments de la Costa Brava. Nosaltres ens limitarem als resultats de les quatre campanyes d'excavació que portem fetes a partir de l'any 1975, en el jaciment de la Fonollera.

Situació i característiques geològiques i ambientals:

La Fonollera està emplaçada al Sud del terme municipal de Torroella de Montgrí, a prop del terme municipal de Pals i a uns 800 metres de distància al mar. Per arribar-hi hom ha de desviar-se uns 5 quilòmetres de Pals, en la carretera de Pals a Torroella de Montgrí i prendre el camí que ens porta al Camping «Delfín Verde». La Fonollera és el promontori situat a uns 100 metres a l'esquerra de l'entrada al Camping.

Està ubicada entre les muntanyes de Begur i el Massís del Montgrí en un petit promontori, el qual domina tota la platja de Pals, d'uns 7 quilòmetres de costa baixa i arenosa, on desemboquen els rius Ter i Daró. És el lloc més alt d'aquesta zona baixa i litoral del Baix Empordà. La part Est, que mira al mar, forma un penya-segat d'uns 15 a 20 metres d'alçada des del punt més alt, baixant amb suavitat cap a l'Oest fins a confondre's amb la plana de Torroella.

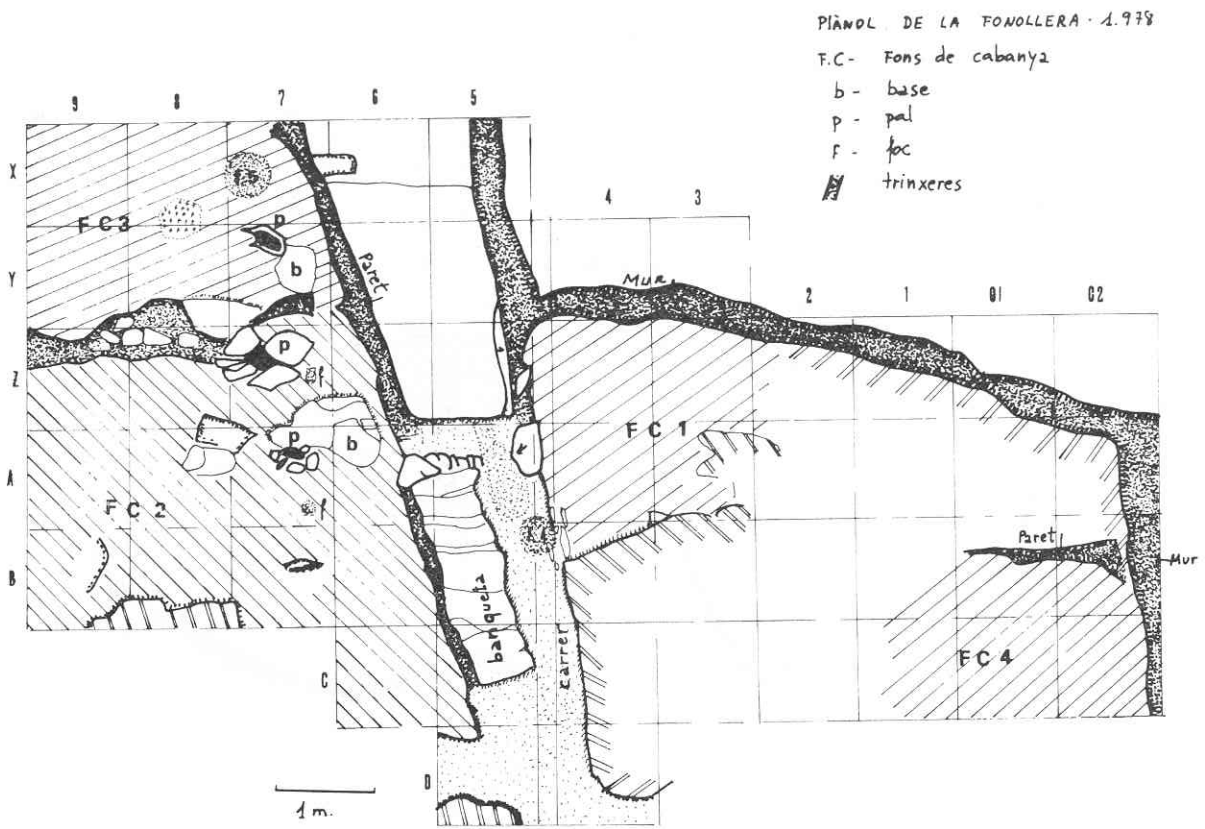
El turó de la Fonollera, juntament amb els que trobem pel camí al Camping, el de Puig Mascaró i el de Mas Pinell, sorgiren a l'Era Terciària, i el seu subsòl està caracteritzat per la presència d'arenisques bioclàstiques de gra fi i gruixut i ciment calcari. La roca és blana i es clivella fàcilment, d'aquí el nom de «roca fenollera». Dintre la roca s'observen gran quantitat d'estructures sedimentàries inorgàniques i biogèniques en situació vertical i horitzontal. Aquests materials comporten una abundància de fòssils, en els quals sobresurten els Numulites (Foraminífers), Spondilus (Molluscs), Crustacis, Equínids i Briozoos.

La presència de Numulites i altres fòssils, els considerem d'origen local, i la formació de la roca es va donar en l'Eocè, període de l'Era Terciària, concretament en el període local anomenat Biarritzià, el qual representa una edat aproximada de 45 x 106 milions d'anys.

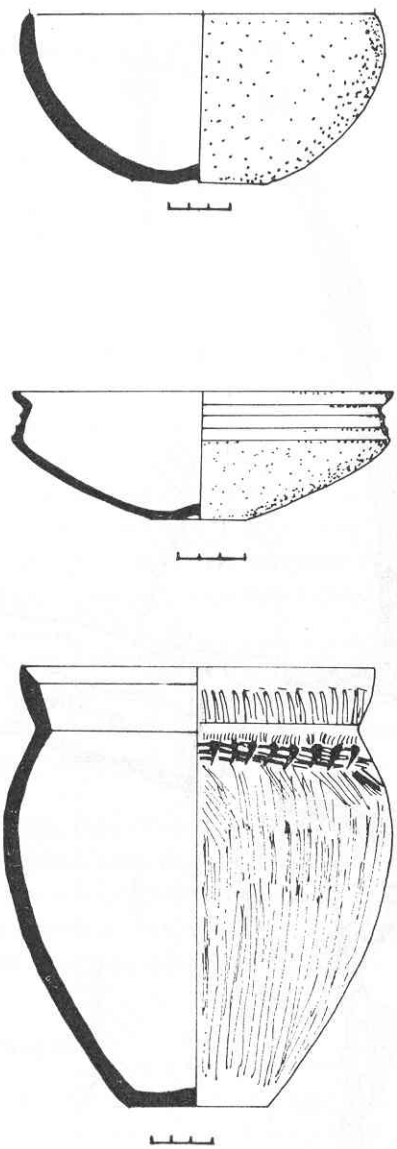
Els turons de la Fonollera, Puig Mascaró i Mas Pinell formen un penya-segat a la part que dóna al mar, la qual cosa fa pensar que els tres tossals havien estat illes en el seu temps. L'arqueologia ens ha demostrat que el Puig Mascaró ja aflorava del mar en època neolítica, farà uns 6.000 anys; en conseqüència, també la Fonollera i el Mas Pinell, més alts, sobresortien.

Treballs arqueològics: 1975-1978

Fou el treball de Lluís Esteva, Joan Badia i Albert Recasens, sobre «Un tema de apasionante actualidad arqueológica» a la Revista de Palafrugell, l'any 1966, el que ens impulsà de nou a realitzar unes excavacions sistemàtiques, a partir de l'any 1975, en el jaciment de la Fonollera. Cada any es fa una campanya d'excavació, dirigida pel Servei Tècnic d'Investigacions Arqueològiques de Girona amb la col·laboració dels estudiants de les Universitats de Girona i de Barcelona, estudiosos i afeccionats de les nostres contrades. S'han realitzat, doncs, quatre campanyes, els resultats de les quals han estat més que sorprenents.

Plànol de la Fonollera.
Lloc dels fons d'habitació

Algunes de les formes més corrents de vasos ceràmics trobats al jaciment de la Fonollera.

Les excavacions de la Fonollera han donat a llum el coneixement d'un període desconegut fins ara, a la nostra prehistòria literària, i no acceptat en la sistematització tradicional de l'Edat del Bronze-Ferro: **la presència del Bronze Final.** Aquest període ocupa una fase immediata anterior a l'ocupació, de les nostres terres, pels pobles incineradors, i es manifesta tant a la plana de l'Empordà com a les muntanyes que la limiten.

Després d'unes excavacions metòdiques i sistemàtiques, mitjançant el sistema tridimensional per la situació dels objectes, i per l'elaboració de plànols i seccions, hem observat en el jaciment de la Fonollera, la presència de tres èpoques, separades entre elles per molts anys d'abandó: l'existència d'un poblat intens i continu de l'època del Bronze Final, format de cases construïdes a l'aire lliure i de materials lleugers, fa 3.000 anys; la presència d'un establiment romà d'època republicana, destinat com a reserva estacional de productes; i una altra època tardorromana-medieval manifesta possibles contactes amb el promontori, datada des del segle IV al VI després de C.

Ens estendrem en l'època que ha donat nom a «la Fonollera»: el període del poblat a l'aire lliure del Bronze Final.

Dels resultats de les campanyes d'excavació cal distingir l'aparició de focs-llars, llocs d'habitació, aquells materials ceràmics, ossis i de marisqueria que ens donen una idea d'aproximació sobre la dieta quotidiana dels homes, així com l'aparició d'eines de treball i objectes d'ornamentació ens donen idea del temps d'oci, i ritus d'enterrament.

Per l'estudi i varietat dels focs, sabem que el període de la Fonollera I desenvolupa tota la seva vida a l'aire lliure amb continuïtat, sense atrafegaments ni ruptures, i en constant moviment de progrés.

Dels 5 focs trobats a la Fonollera distingim tres tipus principals: el foc n.º 1 era de significació religiosa, per la seva forma rectangular; els focs n.º 2 i n.º 3 van tenir una funció estrictament culinària i a l'aire lliure, tal com ho demostra la seva acumulació fragmentària de vasos ceràmics i restes òssies, i els focs anomenats n.º 4 i n.º 5 van aparèixer al costat dels de les habitacions, la funció dels quals esdevindria de calefacció o il·luminació per l'absència d'ossos.

Tots aquests focs són del tipus senzill, car descansen bé a la roca mare, o sobre un promontori senzill provocat per un aixecament del subsòl o per la creació d'una estructura sobre material de reompliment. Al voltant d'aquest promontori, es col·locaven una sèrie de pedres, que li donaven una forma sensiblement circular, a excepció del foc n.º 1, de forma rectangular, essent un precedent dels focs-altars.

En la diferència dels focs observem un procés d'organització paral·lel al desenvolupament de la vivenda familiar i de la pròpia estructura social. L'arqueologia

ens ofereix una petita part dels coneixements d'aquests elements: organització dels focs familiars, vida quotidiana, estructura social, dieta treball i oci, i la seva reconstrucció màxima és el principal objectiu.

La fragmentació òssia que acompanyava els focs de cuina, a cel obert ens dóna uns coneixements precaris de la dieta alimentícia i part del treball quotidià. La dieta estava basada en la recolecció de mariscs: musclos, pallarides i cliques; en la domesticació del bou, la cabra i el porc; i en la caça, destaca, entre els animals més apreciats, el cèrvol.

En relacionar caça i ramaderia, aquella és considerada com un element marginal dins l'activitat quotidiana de la domesticació. Entre els animals no comestibles figuren el gos, el cavall i l'ase.

L'elaboració dels vasos ceràmics era estrictament a mà, sense emprar cap mena de torn, utilitzant un foc reductor i obtenint una superfície exterior allisada, mitjançant l'aplicació suau de qualsevol instrument tou o dur. Distingim, per tant, una ceràmica basta, de cuina, i una altra més polida, de taula.

La ceràmica de cuina pren tonalitats més rogenques a causa del contacte amb el foc, mentre que la de taula adquireix tons més negres o uniformes. Els vasos ceràmics frueixen d'un procés final en la seva elaboració: la decoració, que segons la tècnica emprada rep diversos noms: d'acanalat, de la impressió, de la incisió i la decoració plàstica. La tècnica decorativa ens assenyala les influències amb les èpoques d'utilització i funcionalitat del foc, així com les seves diferències.

En estudiar la tipologia dels fragments que es van trobar al voltant dels focs n.º 2 i n.º 3, ambdós de cuina a cel obert, vam saber el nombre aproximatiu de vasos ceràmics que s'utilitzaren respectivament a cada foc, en un espai limitat. El foc n.º 2 de 9 m^2 d'extensió excavada, englobà de 53 a 54 vasos possibles i el foc n.º 3 de 9 m^2 d'extensió, el seu nombre de vasos mínims era de 69 a 70. Això indica la gran abundància de vasos utilitzats, la qual tècnica decorativa va demostrar ésser molt variada també.

Les 3.ª i 4.ª campanyes d'excavació, realitzades als anys 1977 i 1978 respectivament, van posar al descobert un grup de cases, confirmades arqueològicament per la presència d'uns fons de cabanyes assentats sobre la roca mare preparada expressament.

La 3.ª Campanya dóna el resultat de l'aparició de tres fons d'habitació o departaments correlatius, separats per empremtes de pals, restes de focs, trinxeres tallades a la roca per posar-hi una paret i altres elements de fixació, així com la presència d'un carrer que separa dues habitacions d'una tercera, en el qual s'hi troba el foc n.º 4, de promontori estructural, forma circular i funció de calefacció o il·luminació, és a dir, una llar.

Excavació en la zona de les habitacions

La 4.ª campanya amplià l'estructura dels fons de cabanya amb l'aparició de més empremtes de pals que sostindrien el sostre, trinxeres perpendiculars que donen a les cabanyes una forma rectangular, i el que és més important l'aparició d'una trinxera més ampla que la que limiten les cabanyes, que sostindria un mur exterior, el qual protegiria un petit grup de cabanyes, fetes de branques i fang, adossades al mur.

Avançant una mica la nostra interpretació, val a dir que en un lloc escollit de la Fonollera, s'hi establiren un grupet de cases, molt petites, de forma rectangular, circumdades per un mur. Algunes de les cases estan adossades al mur, altres estan fent correlació, una amb l'altra separades per empremtes de pals i focs de calefacció els quals donen una unitat al fons de cabanya. Les empremtes estan marcades aprofitant un enfonsament de la roca i col·locant pedres verticals per sostenir el pal, foradant la roca, o utilitzant lloses de pedra per fer aguantar el pal. Els focs queden marcats per restes de terra cuita i cendra, i són molt petits en relació als focs de cuina o de calefacció que hem observat.

Cal donar molta importància a l'aparició d'uns fons de cabanya, per diversos motius que enumerem:

— És la primera vegada, que en les properies de l'any 1000 abans de C., es constata a la província de Girona un poblat a l'aire lliure, car tots els nuclis d'habitacles són cavernícoles.

— Les cases presenten una forma rectangular, element modern essencial per l'aparició d'unes estructures semiurbanístiques, noció que s'utilitza també per primera vegada.

— L'element semiurbanístic assenyala una organització caracteritzada per un grup social diferencial: grup de famílies emparentades que es defensen i s'autoabasteixen. Són també autosuficients.

— Les cases estan adossades al mur, separades unes de les altres per un carrer en el qual s'ha col·locat un foc destinat segurament a la calefacció, il·luminació de la nit, i per què no, a les reunions familiars i tribals.

— Tot això i la presència dels fragments ossis, ens indiquen que aquest grup es dedicava a la recol·lecció del marisc i que la domesticació era l'activitat més aferrissada, seguida de la vida pastorívola, per la presència d'animals joves. La pesca i la caça eren elements marginals dins les activitats quotidianes. Per la primera hem trobat una punta de fletxa destinada per tal funció, i per la segona, la presència del cèrvol en els focs de cuina ens ho confirma.

— I finalment l'avenç en el camp arqueològic que ens dóna el procediment analític, arribarà a definir algun dia nocions de ruptura, continuïtat, estabilitat, progrés evolutiu o regressiu que s'observa dins del moviment del poblat de la Fonollera.

Si és gran el nostre atreviment sobre l'organització social dels habitants de la Fonollera, en el Bronze Final, no té comparació la nostra tolerància amb el ritual d'enterrament, constatat per l'escassetat de troballes arqueològiques.

En tot el jaciment de la Fonollera portem realitzades 15 cates de prospecció i excavació, durant les quatre campanyes. Algunes d'elles han estat estèrils, altres, concentrades en un lloc determinat de descens del promontori, ens han donat moltes nocions i maneres de viure d'aquella gent, i tan sols una excavació ens va donar un enterrament d'inhumació orientada a l'Est, d'una noia jove de 20 anys. Però aquest enterrament no sabem si corresponia a l'Edat del Bronze o a l'època Romana Republicana, de fa 200 anys abans de C. És ben segur que correspondria a aquesta última època, per la presència de claus de ferro en els peus, únics restes de les sabates que deuria portar.

(Les primeres importacions d'objectes de ferro daten, a la província de Girona, de finals del s. VII abans de la nostra era, sota la forma d'elements d'ornamentació. La manufactura del ferro i la seva elaboració com a metall no els coneixem fins ben entrat el segle VI a. de C.).

No obstant, l'esmentat enterrament seguia un ritual primitiu: l'individu mort era col·locat al terra, tot estirat, aprofitant una clivella de la roca mare. El cap i els peus eren sostinguts per lloses verticals, i duia a les mans un recipient ple de cargols (Rumina decollata [Linne] i Psudotachea splendida [DRAPARNAUD]). Una bona part del seu cos estava cobert per dues lloses horitzontals.

Esperem que properes excavacions ens donin més dades relacionades amb la vida i la mort dels individus de la Fonollera.

ENRIQUETA PONS I BRUN

(Arqueòloga del Servei Tècnic d'Investigacions Arqueològiques de Girona.)